

vonatkozó megállapításai nem kapnak megfelelő súlyozást.

Összességül elmondható, hogy Vass Erika gazdag képanyaggal és a grábóci búcsúról készült dokumentumfilmjével illusztrált könyve mind a szakmabeliek, mind a laikus olvasók számára tanulságos olvasmányként szolgálhat. A népi

vallásosság kutatói számára a zárandoklatok újszerű megközelítése és értelmezése miatt, a laikus érdeklődők számára pedig azon élmények és motívációk bemutatása okán, amelyek talán közelebb vihetnek mindenkit a búcsújárások lényegének megértéséhez.

Frauhammer Krisztina

Ideje vagyon a' születésnek... Gondolatok a Transzcendens trambulin című kötet olvasásakor

Harangozó Imre: Transzcendens trambulin. Korunk felfogása és a moldvai csángók hagyományai az utolsó átmenet ritusrendjével kapcsolatban. Ipolyi Arnold Népfőiskola, Újkígyós 2010. 120 lap színes képmelléklettel

„Ideje vagyon a' születésnek, és ideje vagyon a' meghalásnak” – jutottak eszembe a *Prédikátor Könyvének* szavai Harangozó Imre új kötetének lapozgatása közben. Az igehely *Septuaginta*-beli görög változata az *idő* fogalmára a *kairosz* kifejezést alkalmazza („*kairosz tou tekein kai kairosz tou apothanein*” – Eccl. III,2), amelyet könyvében a szerző maga is említ. A sors képzetével is összefüggő *kairosz*, szemben a monoton irreverzibilitásban folyó történeti idővel, a *khronosz*-szal, az Újszövetségben nem más, mint a *parouszia*-nak, Krisztus második eljövételének legalkalmasabb pillanata, amely éppen ezért a Krisztusban élők számára a világ értelmezésének fontos záloga. A keresztény hívők minden cselekedete e kiténtett, folytonosan készülődő, egykor szükségképpen bekövetkező végidő függvényében válik érthetővé, hiszen ebben a világot lezáró, „időtlen” pillanatban a temporalitás és az időtörténet szorosan, szerves módon fonódik egymásba, s a kegyelem, amely által „*az Íge testté lett*”, egybesimítja az addig külön állókat, megszünteti a földi idő, a *khronosz* uralmát, s az evilágban lezajló legalkalmasabb időpillanatot, a *kairosz*-t már a túlvilági mozzanatok sora követi. A testté lett isteni Ige, Krisztus halála és feltámadása nyilvánvalóvá teszi, hogy a Megváltó világra születésével a halál többé nem

pusztán biológiai létünk megszűnése, de Jézusunk érzetének örömteli pillanata is, az eljövendő *kairosz* megelőlegezése.

Személyes életünkben hagyományosan ez a pillanat, üdvösségünk ideje az, amikor – archaikus népi imádságaink tanúsága szerint – *angyalok* mennyei miséjének hangja csendül a „feteke főd színire”, s az Úrjézus által „lelki menyegzőre” hívott ember bensőjében érzi-hallja az égi „aranyos templomban”, a „felragyogó csillagban” lelkére várakozó erők zöngését, s Üdvözítőjével való találkozását a „mennyei sergekbe” való boldogító „bészámlálás”-ként éli meg. Erre a pillanatra, a népi hagyományban ezerféle módon megfogalmazott *boldogító istenlátásra* (visio beatifica) készült hajdan az ember – egész életében. Új könyvében Harangozó Imre „*élethosszig tartó*” katekumenátusról ír ezzel kapcsolatban.

Arra, hogy ez a folyamatos készület és másvilágra hangolt éberség nem csupán a patrisztika és az aszketikus szerzetesi eszmény talaján sarjadt „*media vita in morte sumus*” gondolat „folklorizálódása”, de népünk törzsökös, ősi tradíciója is, a szerző számos szép példát idéz könyvének *A hagyományos világkép tér- és időrendszerének alapfogalmai* című, alapos gonddal összeválogatott és megszerkesztett fejezetében,

ahol az archaikus időkategóriák, az ősképek, a rítusok, az ember és halál viszonya, a világ közepe, a tér szerkezete, a szakrális idő és a kozmikus lét kapcsán régóta folytatott töprengései és gyürköző erudíciója révén a világ teljességét „*egyetlen összefüggő, eleven valóság*”-ként állítja elénk, amelyben „*a látszólag összefüggéstelen, távoli elemek... összhangban vannak egymással*”. Ebben az elevenen burjánzó, az évezredek mélyén megbúvó gyökértestből nőtt törzsről új és új hajtásokat hozó, teljes világ- és túlvilág-magyarázatot rejtő, kincses hagyományban a keresztény és „pogány” elemek egymással teljes összhangban állnak, együtt rezdülnek az *Imitatio Christi* szentelő büvöletében. Amint Harangozó Imre is említi, a titkos *bájlások* és a szentségi, liturgikus gyakorlat – mint az isteni szférával kapcsolatot tartó, a Gonosz lélekrabló rontásaitól óvó, „*foganatos eszközök*” – a moldvai csángóság napi gyakorlatában békésen megférnek egymással. Hangsúlyoznunk kell, nem a sokak által kárhoztatott „szinkretizmus”-ról, hanem *inkulturációról*, kulturális konzonzonanciáról beszélünk, amely a kereszténység szép, a Krisztusban való lét minden ízét, színét, hangját feltárni és megtartani célzó hagyománya.

Ez a gyönyörű együtt-zengés hallható ki a kötet következő, *Rend és rítus a moldvai csángó-magyarok halottkultuszában* című fejezetéből is, ahol a szerző Virt Istvánt idézi, aki szerint „*a népi lélekhit gyökerei a kereszténység előtti időszakig nyúlnak vissza*”. A moldvai csángók hasonló, sajátos archaizmusokat őrző emlékei régóta ismeretesek. A „*vínek paresztása*”, a régi öregek bölcsessége szerint a föld a víz színén úszik, s négy cethal, négy tündérlány, négy angyal tartja a vállán; a halott, miután Szent Mihály „*elvágta annak a nyakát*”, a világot határoló – a feledést hozó Léthé és az örömtelen Akherón képzeteit idéző – „*Jordán vizen átol*” megy a túlvilágra, amiért is *pruncset* (pallót) kell neki rakni, hogy odaérhessen. Mindez – amint szerzőnk írja – nyilvánvaló kapcsolatban áll eleink *csónakos temetkezésével*, a *csónakos fejfák* alföldi hagyományával, de egyes népmeséink alapján talán a hajdani *lovas temetkezésekkel* is. A halottaknak

gyűjtött, a túlvilágon is égő „*gyorcsacska*”, a kezükbe tett „*kapupénz*”, a „*holt feredője*”-nek ház körül való hordozása, fára öntése, a halállal és halottal kapcsolatos rítusban nagy fontosságú, csiga alakúra csavart *testgyertya* (*ótárgyertya, kalácsgyertya*), a *test- és lélekvászon*, valamint az *angyalvászon* – amint azt Harangozó Imre megállapítja – egytől egyig a moldvai magyarság archaikus kultúrájának integráns részei. Az általános hit szerint, amint a kötetből is megtudhatjuk, az *angyalvászon* ül a temetésig – madár alakjában – a halott lelke, s mindent lát és hall, őt azonban csak az állatok érzékelik, mint a jövendőmondó Bileám számára az Úr kivont kardú angyalát.

„*Mintha a »köztes lét« magyar megfelelőjéről szólna*” a szerző szerint egyik kedves zöldlonkai adatközlője, amikor az álmában látott túlvilági *virágoskert*ről, „*egy nagy, szép cifra szirmaker*”-ről beszél. Hasonló másvilági élményéről, a *virágos réten* vezető útról s a benne imádkozó angyalokról mesélt nekem is a rég elhunyt, kosteleki Timár Gyurka bácsi. Ugyancsak a *mennyország* és a *virágoskert* világszerte ismert, archetipikus kapcsolatára utalnak mások – így Bosnyák Sándor – által közölt csángó látomások is, de az összefüggés a Szt. Patrick purgatóriumát 1353-ban megjárta Krizsafaánfia György mennyei vízióiban éppúgy felbukkan, mint a jobbára Csíkszentkirályon keletkezett *Petri András Énekeskönyv* (1630–1631) szentek közbenjárásáról szóló énekében vagy a székely és csángó archaikus népi imádságokban, ahol maga Jézus, esetenként a Boldogságos Szűzmária ül a paradicsomi *virágoskertben*.

„*Oportet semper orare*”, szükségés mindenkor imádkozni, írja Lukács evangélista, s Harangozó Imre kötetéből is láthatjuk, a moldvai magyarok hajdan életük minden pillanatát valódi, gyakran szavak nélküli imádsággal, Krisztusban való létük röptető boldogságában, az isteni jelenvalóság sugárzó révületében töltötték. Szemük-fülük, minden érzékük – gyakran máig – túlvilágra nyitott, a megérzések, sejtelmek, titkos érzések ármádiája hatja át életüket, nyugózi-bájolja mélyen megélt keresztény hitük és „Szkítiából hozott pogány babonáik”

együttes – évezredes inkulturáció növelte – erejével mindennapjaikhoz a mennyek ragyogó fényben fürdő országát. A halál ezért számukra nem szükséges rossz, hanem az égi születés áhitott perce. A jóval nyolcvan fölött járó balusesti Szuszán Nyica néni nevetve kérte a szerzőt, ha legközelebb a faluba jön, keresse föl „*kisi házeskáját*”, miközben botjával a temető felé mutatott. A középkori gondolkodásban ugyanis a földi idő csupán „*vicissitudo rerum*”, a *dolgok változása*, amely együtt jött létre a világgal, és együtt is szűnik meg vele. Az örökkévalóság azonban „*nunc stans*”, *el nem múló pillanat*, amelyhez képest az emberi lét ideje semmiség, ezért csak mint az örök életre való átmenetet előkészítő időszakasz nyer értelmet. Harangozó Imre új könyvét olvasván nyilvánvalóvá lesz számunkra, hogy hagyományos közösségeink – így a moldvai csángók is – ebben az üdvösséget hordozó birtoklásban éltek egész életüket. A rövid időre szerzőnk „*adatközlőjévé*” lett Erdélyi Zsuzsannától kölcsönzött frappáns, címadó *transzcendens trambulin* éppen arra a módosult – pontosabban őseredeti – tudatállapotra utal, amely által e közösségek tagjai archaikus rítusaik, léleknyűgöző siratóénekeik, angyali kontemplációval és táltosi indulattal, sirva-könnyezve-szipogva mondott, lassúdan berbetélt, halkan sopotyált imáik erejével transzponálják magukat egy más, alapvetően metafizikai, öröklét plántálta létszférába, oda, ahová szürkévé rottott, khronosz uralta világunkból mindnyájunknak el kellene jutnunk, legalább néha-néha, hogy napjaink betelével, amikor egy kelgyeszti ének szerint „*A nagy bíró ül ő székébe...*”, ki sem mondott kérdésére valamit mégis felelni tudjunk magunkról, ott, ahol még a szentek is félnek.

Az Istenben élés természetes állapota és az azt fenntartó archaikus technikák ugyanakkor a ma keresztény embere számára már nem természetesek. Mint valamiféle borzongató, páncélos-tarajos, idomtalan és irdatlan ős-csudabogarak, érthetetlenek, hökkentően furcsák. Jó esetben, ha nem is felcsigázóak, legalább nem ijesztőek, csupán megmosolyogtatóak, ám a kissé kényszerezett mosoly nemegyszer ideológiai pallost, eszmei

hóhérbárdot rejt, hiszen „*pohány*”, „*theologice-liturgice abszurd*” voltuk miatt ezek az egyébként is avított „*képzelmek*” netán irtandóak is lehetnek. Pedig a megoldás ezúttal sem az eltasztás, az elválasztó *neikosz*, azaz a viszály, hanem éppen az egyesítő, éltető – pszichológiailag és szociológiailag is értelmezhető, egyén- és közösségépítő – *szereket*. Harangozó Imre könyvében a belátó, egyesítő szeretet (*philotész*) jelenlétét érezhetjük. Meggyőződésem szerint jól látja, hogy az egymást kiegészítő tradíciók nem taszítják vagy gyengítik, éppen hogy felemelik, istápolják, erősítik egymást.

A népi vallásosság kutatásának előmozdításában jelentős szerepe volt a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) némely határozatának (*Ad gentes*) és lelképásztori konstitúciójának (*Gaudium et spes*) éppúgy, mint VI. Pál pápa *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdításának. Utóbbi kimondja, hogy az evangélium terjesztéséhez helyesen felhasználható a *népi jámborság* („*popularis pietas*”, „*popularis religiositas*”) is, hiszen megnyilvánulásai „*sok értéket rejthetnek magukban*”, és „*olyan eredményeket hozhatnak felszínre, amelyek másként talán nem is nyilatkoztak volna meg*”. (EN 48.) Hasonlóképpen fogalmaz a már említett *Gaudium et spes* kezdetű konstitúció: „*Az Egyház [...] ragaszkodván a maga hagyományához s tudatában lévén egyetemes küldetésének, egybe tud fonódni a különféle kultúrákkal, s ez mind az Egyházat, mind a különböző kultúrákat gazdagítja*.” (GS 58.) II. János Pál *Pastores dabo vobis* kezdetű buzdításában az inkulturációt a *megtestesüléssel* (incarnatio) hozza kapcsolatba, amikor arról ír, az Egyháznak: „*azt kell elérnie, hogy az Evangélium elevenen behatolva a kultúrákba, szinte »megtestesüljön« bennük... (»in ipsis velunt« incarnatum «inhaereat») elfogadva és fölemelve a valós értéket, hogy a szóban forgó kultúra eljusson az üdvösség Krisztustól eredő misztériumához*”. (PDV 55.)

A biblikus keresztény tradíció és az archaikus népi vallásosság közötti kapcsolat feltárásában hit-tanár szerzőnk elődeiként olyan eminens teológiai műveltséggel bíró klerikusokat említhetünk, mint a jezsuita Alszegehy Zoltán, a bencés Radó Polikárp,

a teológiai tanár és püspök Eröss Alfréd, valamint a csíki székelyek vallási néprajzát kutató Székely László, a ferences Daczó Árpád Lukács, a bencés Jáki Sándor Teodóz vagy akár az Erdélyi Zsuzsanna gyűjtéseit a maga eszközeivel támogató Lékai László hercegprímás. Ehhez a venerábilis társasághoz csatlakozott most Harangozó Imre, amikor a moldvai csángók halotti kultusza kapcsán arra kereste a választ, „*hogyan lehetne korunk élethosszig tartó katekizmusában fölhasználni ezt az évezredek által letisztított és megszentelt közösségi tapasztalatot, bölcsességet és az ennek fényében kialakult gyakorlatot*”. Úgy gondolom, a szerző fáradozása nem volt hiábavaló, elvégzett munkáját annak eredménye igazolja, hiszen gyümölcséről ismerzik meg a fa, s a *Transzcendens trambulin* című kötet érett, jóízű szellemi-lelki táplálékot nyújtó gyümölcsnek bizonyult számomra. Kóstolgatásra, ízlelgetésre, akár egy ültő helyben való elolvasásra jó szívvel ajánlom hát másoknak is.

Végezetül még egy gondolat. Alig hiszem, hogy könnyű a hegyet-lőtöt járó gyűjtői létből az adatokat értelmező és rendszerbe foglaló, mások számára is elmondó, birtokba adó, tehát önmagából kisugárzó kutatói-írói állapotba való átmenet úgy, hogy a tudót próbálóan poros salabakterek és a legújabb, immár nemegyszer csak az interneten felbukkanó szakmai

eredmények közötti elmélyült, aprólékos tájékozódás szárazabb, olykor pusztán szellemi volta ne koptassa, roncsolja az eredeti álmot, ne törölje le a kezdeti lelkesültség, a rácsodálkozó gyűjtések csudálatos, lélekröptető himporát. Utóbbi néhány könyvéből számomra úgy tűnik, Harangozó Imre szerencsésen mozdul a megismerés új szférái felé, egyre mélyülni látszó tudása nem gátolja lelkes szavai áradását, nem torpanja szerzői hűségét sorsszerűen vállalt témája, a magyarság megtartó szakrális hagyománya iránt. Új kötete ezért is nagy nyereség olvasóinak, de alighanem magának a szerzőnek is, aki újabb jelentős lépést tett arra, hogy az említett hagyományt magában még jobban tisztázza-purgálja, sűrítse-tömörítse, és onnan – mindnyájunk örömeire – kiragyogtassa. A szerző könyvében C. G. Jungot is idézi, a tudós lélekűvart, aki behatóan foglalkozott az alkímiával. E titkos tudomány nyelvén szólva, új könyve kapcsán azt mondhatjuk: Harangozó Imre az *opus nigrum*, a fontos előmunkálatok újabb, jelentős fázisán jutott túl, s e sorok írója – bizonyára sok más olvasójával egyetemben – örömmel szemléli útját az *opus magnum* lassankénti szárnyat bontásához és majdani kiteljesedéséhez. Mert a műveknek is meg kell születniük, ha „idejük vagyon”.

Takács György

A játékkultúra kutatásának szemlélete és eredményei

Gazda Klára: *Gyermekvilág Esztelneken. Néprajzi monográfia. Ős-Kép Kiadó, Budapest 2008. 490 lap*

A magyar játékkultúráról az első összefoglalót N. Bartha Károly írta meg a két világháború között, a magyar népi kultúra összefoglalójában (N. Bartha Károly: *Játék. = A magyarság néprajza IV. A magyarság szellemi néprajza*. Bp. [é.n.] 453–498.). Az összefoglalás alapjául mintegy 100-130 magyar nyelvű – többnyire adatközlő jellegű – publikáció és 50 külföldi, zömében német nyelvű szakközlemény szolgált. A szerző két alapvető megállapítást tesz. Az egyik szerint a magyar játékkultúra „fővonásai, alapformái szerint kétségkívül az egyetemes

játékkincs szerves része”. Az egyezések azonban nem az átvételnek, mint inkább az azonos kihívások, a játék azonos funkciói eredményének tekinthetők. N. Bartha Károly másik megállapítása, hogy a magyar játékkultúra nemzeti jegyei a magyarság hányatott történelmének (samanizmus, idegen hódítókkal vívott küzdelmek emléke) és földrajzi környezetének tulajdoníthatók. A játékkészlet bemutatásában érvényesített tipológia a játékok eredetét (felnőttek, gyermekek), a játékformákat (a környezet tárgyainak, a növényeknek, állatoknak